

Zemanek, Alicja

"Hendrik Adriaan Van Reede Tot Drakenstein (1636-1691) and Hortus Malabaricus. A contribution to the history of Dutch colonial botany", J. Heniger, Rotterdam-Boston 1986 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 36/3, 175-176

1991

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

J. Heniger: *Hendrik Adriaan Van Reede Tot Drakenstein (1636-1691) and „Hortus Malabaricus”*. A contribution to the history of Dutch colonial botany, Rotterdam-Boston, A.A. Balkema 1986, ss. V-XVI, 1-292.

Niezwykły rozkwit botaniki holenderskiej w XVII i XVIII w. należy do zjawisk interesujących zarówno z punktu widzenia historii, jak i socjologii nauki. Po raz pierwszy bowiem w dziejach, badania nad roślinami objęte zostały poważnym mecenatem państwowym i prywatnym, stąd też stały się niezwykle popularne zarówno wśród uczonych, jak i amatorów. Powstało wówczas wiele ogrodów botanicznych, kolekcji muzealnych oraz wydawnictw specjalizujących się w publikowaniu prac botanicznych. Powszechne zainteresowanie roślinami miało podłoże ekonomiczne; rośliny, traktowane jako surowiec leczniczy, spożywczy i ogrodniczy, stały się jednym z najważniejszych artykułów kolonialnych, osiągających często bardzo wysokie ceny na rynkach światowych. Holandia, należąca wówczas do czołowych mocarstw kolonialnych, prowadziła badania zasobów naturalnych swoich zamorskich posiadłości. W studia te zaangażowani byli na szeroką skalę nie tylko przyrodnicy, ale również amatorzy wywodzący się spośród lekarzy, kupców, urzędników, a nawet wojskowych i polityków. Jednym z najślawniejszych polityków działających w krajach kolonialnych był Adriaan Van Reede (1636-1691), autor (a właściwie — w dzisiejszym znaczeniu — redaktor) pomnikowego dzieła *Hortus Indicus Malabaricus* [...]” (T 1-12, Amsterdam 1678-1693), poświęconego roślinom leczniczym Malabaru (dzisiaj — Wybrzeże Malabarskie południowo-zachodniej części Półwyspu Indyjskiego).

Obecnie w Instytucie Historii Biologii w Utrechcie prowadzone są szczegółowe badania źródłowe nad osiągnięciami holenderskiej botaniki kolonialnej. Pracownik Instytutu, J. Heniger opublikował nowoczesną monografię, poświęconą burzliwym kolejom życia Van Reedego, oraz jego sławnemu dziełu. Monografia składa się z trzech części: pierwsza ukazuje biografię badacza, druga — zawiera szczegółową analizę pracy, trzecia — wykaz nazw roślin opisanych w *Hortus Malabaricus*.

Biografia została opracowana na podstawie licznych dokumentów związanych z działalnością Holenderskiej Kompanii Wschodnio-Indyjskiej, zachowanych głównie w Archiwum Państwowym w Hadze. Henryk Adrian Van Reede tot Drakenstein urodził się w Utrechcie, w rodzinie, której członkowie odgrywali wiodącą rolę w życiu politycznym i kulturalnym Holandii. W wieku dwudziestu lat wstąpił do służby wojskowej w Holenderskiej Kompanii Wschodnio-Indyjskiej, z którą związał się na długie lata. Zetknięcie z egzotyczną przyrodą Przylądka Dobrej Nadziei, a później — Jawy, Cejlonu i Indii rozbudziło w nim pasję do obserwacji przyrodniczych. Pasji tej nie porzucił po osiągnięciu wysokich pozycji w służbie wojskowej i dyplomatycznej. Od 1684 r. aż do śmierci sprawował odpowiedzialne stanowisko naczelnego komisarza wschodnich prowincji kolonialnych. Mimo udziału w wielu kampaniach wojennych oraz obciążenia wieloma obowiązkami służbowymi, Van Reede znajdował czas na wysyłanie nasion tropikalnych roślin do ogrodu botanicznego w Amsterdamie, interesował się też miejscową florą. W swojej rezydencji w Cochin, na południu Indii, zorganizował laboratorium do badań miejscowych roślinnych surowców leczniczych.

Jako urzędnik kolonialny cieszył się szerokim uznaniem zarówno wśród Europejczyków, jak i rdzennych mieszkańców kolonii holenderskich. Zmarł w 1691 r. w Bombaju, a jego uroczysty pogrzeb, urządzony z barokowym przepychem, przedstawiony został na rycinie jednego z holenderskich malarzy.

Idea opracowania flory roślin leczniczych Malabaru zrodziła się ok. 1673 r., w wyniku kontaktów Van Reedego z włoskim misjonarzem zakonu Karmelitów — Pietro Foglia (imię zakonne — Mateusz od św. Józefa), zatrudnionym w jego laboratorium. Mateusz od św. Józefa był absolwentem uniwersytetu w Neapolu, dobrym znawcą roślin, autorem ilustrowanego rękopisu *Viridarium Orientale*. Do opracowania dzieła Van Reede przydzielił włoskiemu misjonarzowi cały sztab współpracowników, tzn. zbieraczy roślin, miejscowych lekarzy oraz rysowników. Do najbardziej aktywnych należeli: ksiądz Johannes Caesarius, rysownik Antoni Jacobsz, lekarz Paulus Meysner oraz Malajczycy Ranga Botto, Vinaique Pandito i inni. Van Reede odgrywał rolę redaktora, był też autorem niektórych opisów roślin. Na ostateczny kształt pracy wpłynęli w dużej mierze botanicy holenderscy — Johannes Munnicks — profesor botaniki w Utrechcie, Arnold Seyn — profesor w Lejdzie oraz Jan Commelin — kupiec z Amsterdamu, wybitny botanik — amator. Dwunastotomowy *Hortus Indicus Malabaricus*, należący do pierwszych w historii botaniki opracowań zespołowych, ukazał się w Amsterdamie w latach 1678-1693. Zawierał on ilustracje 740 gatunków roślin użytkowych, głównie leczniczych, występujących na terenie dawnego Malabaru czyli południowych regionów Indii, od Cape Comorin do Kalkuty. Podobnie jak w innych XVII-wiecznych dziełach tego typu, dla każdego gatunku podane są miejscowe nazwy, krótkie opisy morfologiczne, informacje o własnościach leczniczych, a nierzadko wiadomości o miejscu występowania.

Heniger przeprowadza dokładną analizę pracy z punktu widzenia bibliograficznego, historycznego i botanicznego. Wiele miejsca poświęca omówieniu oryginalnych rycin, zachowanych w British Library w Londynie, a także analizie rękopisu *Viridarium Orientale*, znajdującego się obecnie w Musée d'Histoire Naturelle w Paryżu. Osobną część opracowania stanowi wykaz nazw roślin stosowanych dla poszczególnych gatunków. Niestety, brak odsyłaczy do nazw współczesnych, ponieważ autor uważał sporządzenie ich za zadanie przekraczające jego kompetencje w dziedzinie systematyki tropikalnych roślin.

Oceniając znaczenie dzieła Van Reedego w historii botaniki, Heniger podkreśla, że należy ono do pierwszych flor regionalnych Azji, stąd też stało się dla Linneusza najważniejszym źródłem wiadomości na temat flory Indii, i do dzisiejszego dnia jest przedmiotem zainteresowania systematyków rewidujących taksony Linneuszowskie. Reasumując możemy stwierdzić, że wszechstronne opracowanie Henigera, wykorzystujące wszystkie zachowane materiały źródłowe, należy do wzorowych opracowań tego typu, niestety wciąż jeszcze nielicznych w historiografii botanicznej. Na uwagę zasługuje również wysoki poziom edytorski monografii, dzięki czemu współczesny czytelnik może ocenić nie tylko aspekt naukowy rycin zawartych w dziele Van Reedego, ale również ich ogromne walory estetyczne.

Alicja Zemanek
(Kraków)